

УДК 346.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.45>

ПОНЯТТЯ І ЕЛЕМЕНТИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБОРОТОМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Кулик О.І.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри міжнародного права**та галузевих правових дисциплін,**Київський університет права**Національної академії наук України,**докторант,**Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень**імені В.К. Макутова**Національної академії наук України»**ORCID: 0000-0003-1195-9869*

Кулик О.І. Поняття і елементи господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

Дослідження присвячено обґрунтуванню пропозицій щодо уточнення визначення поняття і елементів господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів – це здатність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів бути учасниками господарських правовідносин – брати участь у правовідносинах, що виникають у сфері господарювання шляхом реалізації господарської компетенції (прав та обов'язків, що визначені законом) та господарської правоздатності (прав та обов'язків, набутих добровільно у зв'язку з необхідністю здійснення господарської діяльності, та закріплених у відповідних документах).

В якості елементів господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів включає господарську компетенцію та господарську правоздатність.

Моментом виникнення загальної правосуб'єктності, постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів є державна реєстрація суб'єкта господарювання як юридичної особи, у той же час спеціальна правосуб'єктність виникне лише після отримання дозволу, оскільки діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного За-

коном України «Про віртуальні активи» (ч. 2 ст. 18) і призначення (обрання) директора (виконавчого органа).

Виявлено, що постачальникам послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів притаманна виключна господарська правосуб'єктність, що передбачає вичерпний (виключний) перелік видів діяльності, яку можуть здійснювати такі суб'єкти господарювання після отримання відповідного дозволу згідно з Законом України «Про віртуальні активи». При цьому видається, що дозвіл (дозволи) на надання таких послуг є одночасно заборобою займатись іншими видами господарської діяльності, крім випадків, визначених законодавством.

Ключові слова: віртуальні активи, ринок віртуальних активів, постачальник послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, господарська правосуб'єктність, господарська компетенція, господарська правоздатність.

Kulyk O. Economic legal personality of virtual assets service providers: concept and elements.

The objective of the study is to provide substantiation for proposals to clarify the definition of the concept and elements of economic legal personality of virtual assets service providers. In light of the findings presented in the study, the author concludes that economic legal personality of service providers related to the circulation of virtual assets is the ability of service providers related to the circulation of virtual assets to be parties to economic legal relations - to participate in legal relations arising in the field of business through the exercise of economic competence (rights and obligations determined by law) and economic legal capacity (rights and obligations

acquired voluntarily due to the need to carry out economic activities and enshrined in the relevant documents).

In terms of their economic legal personality, virtual assets service providers are characterized by two key elements: economic competence and economic legal capacity.

The moment when the general legal personality of service providers related to the turnover of virtual assets arises is the state registration of a business entity as a legal entity. In contrast, special legal personality will arise only after obtaining a permit, since the activities of service providers related to the turnover of virtual assets are subject to specific regulatory requirements. The provision of services related to the turnover of virtual assets is permitted only if a specific permit has been obtained, in accordance with the stipulations set forth in the Law of Ukraine «On Virtual Assets» (part 2 of Article 18).

It has been determined that virtual assets service providers possess exclusive economic legal personality, encompassing an exhaustive list of permissible activities. These entities may only engage in activities authorized by the Law of Ukraine «On Virtual Assets,» upon acquiring the relevant permits. It may be inferred that obtaining such a permit simultaneously entails the prohibition against engaging in alternative business endeavors.

Key words: virtual assets, virtual assets market, virtual assets service providers, economic legal personality, economic competence, economic legal capacity.

Постановка проблеми. Сукупність учасників ринку віртуальних активів та правовідносини, що складаються між ними, утворюють ринок віртуальних активів. Постачальники послуг, пов'язані з оборотом віртуальних активів (далі також – VASP), є однією з категорії учасників ринку, до якої включаються усі криптовалюти біржі, які за своєю сутністю є суб'єктами господарювання [1, с. 1]. За таких умов набирає питання наявності у VASP господарської правосуб'єктності, від якої залежить можливість здійснювати господарську діяльність в якості самостійних суб'єктів, набувати і здійснювати господарські права і обов'язки, а також нести господарсько-правову відповідальність. Конкретизація поняття і елементів господарської правосуб'єктності VASP є передумовою ефективного функціонування ринку віртуальних активів, адже однозначне тлумачення понятійного апарату ефективно позначиться на правозастосовній діяльності. Господарська правосуб'єктність та господарська компетенція, як її складова, аналізувалась у презентації судді Касаційного господарського суду у складі Верхов-

ного Суду у презентації, присвяченій актуальним питанням відшкодування шкоди, заподіяної агресором [2], що свідчить про актуальність та практичну значущість зазначених категорій. В.К. Мамутов приділяв увагу економіко-правовим проблемам, вирішення яких зусиллями економічної та юридичної наук могло б сприяти вдосконаленню та підвищенню ефективності системи правового забезпечення економіки, одним із найбільш важливих напрямів виділяючи удосконалення господарської компетенції суб'єктів комунальної власності, а господарську правосуб'єктність міст вчений розглядав однією з основ правового забезпечення економічного суверенітету України [3, с. 60-61]. Натомість неоднозначність розуміння господарської правосуб'єктності VASP може викликати проблеми, що матимуть наслідком застосування судами та іншими органами державної влади суперечливих підходів при розгляді цих питань.

Законодавчу основу діяльності VASP складають положення Закону України «Про віртуальні активи». Однак, по-перше: він досі не набрав чинності, а по-друге, у ньому не закріплено поняття та елементів господарської правосуб'єктності VASP, а лише передбачено окремі положення, з яких можливо встановити окремі аспекти їх господарської правосуб'єктності шляхом застосування системного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням господарської правосуб'єктності приділяли значну увагу чимало представників науки господарського права. Поняття й елементи господарської правосуб'єктності були предметом дослідження А.Г. Бобкової [4], С.О. Віхрова, О.В. Гарагонича [5, 6, 7, 8], С.М. Грудницької [9], Р.А. Джабраїлова [10], В.К. Мамутова [3], В.С. Мілаш [11], О.М. Переверзева, Г.В. Пронської, І.В. Труша [12], В.С. Щербини [13] та ін. Аналіз результатів наукових досліджень зазначених авторів свідчить про існування різних підходів до тлумачення дефініції «господарська правосуб'єктність» і до виокремлення її елементів, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок, зокрема в частині визначення поняття й елементів господарської правосуб'єктності VASP, що на сучасному етапі залишається поза увагою дослідників.

Наведене вище вказує на актуальність порушеного питання та доцільність його опрацювання.

Мета статті – обґрунтування пропозицій щодо уточнення визначення поняття і елементів господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто констатувати відсутність єдиної усталеної думки щодо визначення господарської правосуб'єктності в юридичній літературі. О.В. Га-

рагонич бачить причиною цьому те, що господарська правосуб'єктність є складним явищем, змістовне навантаження якого зазнає істотного впливу у зв'язку зі змінами в соціально-економічному розвитку країни [5, с. 50].

В.С. Мілаш зауважила, що господарська правосуб'єктність – це галузево-правова якість, володіючи якою суб'єкт права спроможний мати та реалізувати права й обов'язки, пов'язані з організацією та безпосереднім здійсненням господарської діяльності [11, с. 78]. На думку С.М. Грудницької господарська правосуб'єктність – це абстрактна властивість суб'єкта господарського права, що конкретизується в правах і обов'язках, які формуються у складно організованому процесі збалансування приватних та публічних інтересів і встановлення меж приватної та публічної влади, що гарантують їх реалізацію [9, с. 65]. Н.В. Ментух пропонує визначення господарської правосуб'єктності як правової властивості господарської організації, що виражається в суб'єктивних правах і юридичних обов'язках, які надані законом та/або безпосередньо законом не встановлені, але необхідні для виконання господарською організацією покладених на неї функцій і завдань, спрямована на збалансування приватних і публічних інтересів [14, с. 41]. В.С. Щербина обстоює позицію, що суб'єкт господарського права має засновану на законі можливість набувати від свого імені майнові та особисті немайнові права, вступати в зобов'язання, виступати у судових органах. Правосуб'єктність суб'єкта господарювання, за твердженням вченого, доктринально визначається як господарська компетенція, тобто сукупність встановлених законодавством і набутих у господарських правовідносинах прав і обов'язків [13, с. 116]. Р.А. Джабраїлов, відзначаючи розмаїття наукових підходів до визначення терміну «правосуб'єктність» дійшов висновку, що це свідчить, з одного боку, про комплексність цієї категорії, «широту» її змісту, а з іншого – про відсутність у законодавстві України усталеного підходу до визначення правосуб'єктності, при цьому вчений погодився, що правосуб'єктність виступає певного роду законодавчо встановленим «дозволом» для участі суб'єкта права в тих чи інших правовідносинах [10, с. 163].

У практикумі з господарського права за загальною редакцією А.Г. Бобкової доводиться, що господарська правосуб'єктність охоплює господарські права та обов'язки і включає в себе господарську компетенцію (конкретні права та обов'язки, що визначені законом) та господарську правоздатність (права й обов'язки, які суб'єкт господарювання бере на себе добровільно та закріплює їх у відповідних документах, оскільки вони необхідні йому для здійснення господарської діяльності) [4, с. 104]. Така позиція

передбачає, що господарська правосуб'єктність не тотожна господарській компетенції, а включає її в себе як один із елементів, на рівні з іншим елементом – господарською правоздатністю.

Щодо господарської компетенції, О.В. Гарагонич розглядає її як елемент господарської правосуб'єктності, зміст якого складають господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду [6, с. 96]. До прикладу, господарську компетенцію місцевих державних адміністрацій А.М. Захарченко визначив як сукупність передбачених законодавством прав та обов'язків (повноважень) місцевих державних адміністрацій щодо створення відповідних суб'єктів господарювання, припинення діяльності цих суб'єктів, планування та регулювання господарської діяльності, здійснення контролю у сфері господарювання в межах підвідомчих їм територій [15, с. 16]. У свою чергу, господарська правоздатність, згідно з висновком О.В. Гарагонича – це потенціал розширення обсягу господарських прав і обов'язків, які може мати особа як учасник господарських відносин. Вчений доводить, що господарська правоздатність і господарська компетенція як елементи господарської правосуб'єктності існують паралельно і включають усі господарські права й обов'язки учасника відносин у сфері господарювання, а обсяг господарської правоздатності суб'єкта залежить від різних чинників, зокрема: організаційно-правова форма здійснення господарської діяльності; форма власності, на базі якої створений і діє суб'єкт господарського права; правовий титул майна, на якому воно закріплено за господарською організацією; рівень платоспроможності суб'єкта господарювання; підтримка агресії російської федерації проти України; структура власників господарської організації та інші чинники [7, с. 135-136].

Аналіз наведених тлумачень господарської правосуб'єктності та розкриття господарської компетенції та правоздатності як її елементів дозволяє продовжити дослідження, екстраполювавши наведене на діяльність VASP.

Вочевидь, для того, щоб бути наділеним господарською правосуб'єктністю, особа має бути учасником відносин у сфері господарювання. Як зазначено у ГК України (ч. 1 ст. 2) учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

VASP є однією з двох груп учасників ринку віртуальних активів. Такий висновок підтверджується легальним визначенням учасників ринку віртуальних активів як постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, а також будь-яких осіб, які здійснюють операції з віртуальними активами у своїх інтересах (п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи»). Відповідно другою групою учасників ринку є особи, які задовольняють власні потреби. Останні можуть як бути споживачами послуг учасників першої групи, так і не бути ними – до прикладу, здійснюючи безпосередній переказ віртуальних активів між собою, у власних інтересах. У цьому ж контексті важливо також звернути увагу, що особи, які здійснюють операції з віртуальними активами у своїх інтересах, господарською правосуб'єктністю не наділені. Незважаючи на закріплення категорії «споживачі» серед учасників відносин у сфері господарювання, ГК України, назвавши споживачів учасниками відносин у сфері господарювання, має на увазі юридичних осіб – організації, які споживають результати господарської діяльності, незалежно від того, чи є вони господарюючими чи негосподарюючими суб'єктами (споживачі енергії, природного газу тощо). Тобто не є учасниками відносин у сфері господарювання споживачі – фізичні особи, права яких визначені окремим законодавством [16, с. 16]. Тому особи, які здійснюють операції з віртуальними активами у своїх інтересах, навіть будучи споживачами послуг суб'єктів господарювання, не є учасниками відносин у сфері господарювання, відповідно і не мають господарської правосуб'єктності.

Повертаючись до VASP слід зазначити, що вони діють не у своїх інтересах, фактично здійснюючи господарську діяльність, що полягає в наданні послуг. Ця теза підтримується закріпленими у п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» нормами, які регламентують, що постачальниками відповідних послуг можуть бути виключно суб'єкти господарювання – юридичні особи.

Оскільки VASP є суб'єктами господарювання, а в силу ч. 1 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), то можна підсумувати, що вони наділені господарською правосуб'єктністю.

Таким чином господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів може бути визначена як здатність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів бути учасниками господарських правовідносин – брати участь

у правовідносинах, що виникають у сфері господарювання шляхом реалізації господарської компетенції (прав та обов'язків, що визначені законом) та господарської правоздатності (прав та обов'язків, набутих добровільно у зв'язку з необхідністю здійснення господарської діяльності, та закріплених у відповідних документах).

Слід також констатувати, що господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів в якості елементів включає господарську компетенцію та господарську правоздатність.

Досліджуючи господарську правосуб'єктність VASP важливо також звернути увагу на момент її виникнення. О.В. Гарагонич зауважив, що при вирішенні цього питання слід розрізняти момент виникнення загальної правосуб'єктності і спеціальної правосуб'єктності господарських організацій. Виникнення загальної правосуб'єктності господарської організації здебільшого пов'язують із моментом державної реєстрації суб'єкта господарювання [8, с. 93]. У свою чергу, згідно з висновком І.В. Труша, спеціальна господарська правосуб'єктність виникає тільки після легалізації (державної реєстрації, отримання ліцензій, різних дозволів тощо) суб'єкта господарювання і призначення (обрання) директора (виконавчого органа) [12, с. 64].

В контексті VASP можна підсумувати, що моментом виникнення загальної правосуб'єктності є державна реєстрація такого суб'єкта господарювання як юридичної особи, у той же час спеціальна правосуб'єктність виникне лише після отримання дозволу, оскільки діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного Законом України «Про віртуальні активи (ч. 2 ст. 18 цього ж Закону), і після призначення (обрання) директора (виконавчого органа).

У цьому ракурсі варто звернути увагу також і на те, що чинне законодавство не лише встановлює спеціальну правосуб'єктність VASP, а і містить норми, що передбачають звуження їх господарської правосуб'єктності, що дає підстави розглядати виключну правосуб'єктність VASP. М.В. Костів вважає, що правовий інститут виключного виду діяльності означає, що дозвіл здійснювати певний вид діяльності водночас є заборону на здійснення інших видів підприємницької діяльності. Крім прямої вказівки на заборону суміщення певного виду діяльності з іншими видами підприємницької діяльності законодавство може містити перелік видів діяльності, якими суб'єкт, що спеціалізується на діяльності виключного виду, не вправі займатись [17, с. 13-14].

VASP можуть провадити лише один або декілька з таких видів діяльності: зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів; обмін віртуальних активів; переказ віртуальних активів; надання посередницьких послуг, пов'язаних з віртуальними активами (п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи», при чому на кожен окремий з цих видів діяльності потрібен окремий дозвіл (ч. 3 ст. 18 Закону України «Про віртуальні активи»).

Спираючись на таке можна зробити висновок про притаманність VASP виключної господарської правосуб'єктності, що передбачає вичерпний (виключний) перелік видів діяльності, яку можуть здійснювати такі суб'єкти господарювання після отримання відповідного дозволу згідно з Законом України «Про віртуальні активи». При цьому видається, що дозвіл (дозволи) на надання таких послуг є одночасно заборонаю займатись іншими видами господарської діяльності, крім випадків, що визначені законодавством.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, може бути визначена як здатність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, бути учасниками господарських правовідносин – брати участь у правовідносинах, що виникають у сфері господарювання шляхом реалізації господарської компетенції (прав та обов'язків, що визначені законом) та господарської правоздатності (прав та обов'язків, набутих добровільно у зв'язку з необхідністю здійснення господарської діяльності, та закріплених у відповідних документах).

В якості елементів господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, включає господарську компетенцію та господарську правоздатність.

Моментом виникнення загальної правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, є державна реєстрація такого суб'єкта господарювання як юридичної особи, у той же час, спеціальна правосуб'єктність виникне лише після отримання дозволу, оскільки діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного Законом України «Про віртуальні активи (ч. 2 ст. 18), і після призначення (обрання) директора (виконавчого органа).

Постачальникам послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, притаманна також ви-

ключна господарська правосуб'єктність, що передбачає вичерпний (виключний) перелік видів діяльності, яку можуть здійснювати такі суб'єкти господарювання після отримання відповідного дозволу згідно з Законом України «Про віртуальні активи». При цьому, дозвіл (дозволи) на надання таких послуг є одночасно заборонаю займатись іншими видами господарської діяльності, крім випадків, що визначені законодавством.

Дослідженням також зроблено висновок, що учасники ринку віртуальних активів – особи, які здійснюють операції з віртуальними активами у своїх інтересах, – не наділені господарською компетенцією, на відміну від постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем правового статусу учасників ринку віртуальних активів. У зв'язку з цим подальшим напрямом наукових досліджень можуть стати умови легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Saggese P., Segalla E., Sigmund M. et al. Assessing the Solvency of Virtual Asset Service Providers: Are Current Standards Sufficient? *SSRN Electronic Journal*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2309.16408>.
2. Банасько О. Правосуб'єктність в позовному провадженні про відшкодування шкоди заподіяної агресором. *Верховний Суд: офіційний вебсайт*. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/19_08_2022_pravosub.pdf (дата звернення: 03.08.2024).
3. Мамутов В.К. Удосконалення системи правового забезпечення економіки в Україні. *Економіка України*. 2013. № 2. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2013_2_7.
4. Господарське право : практикум / А.Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін. ; за заг. ред. А.Г. Бобкової. – Харків : Право, 2018. 592 с.
5. Гарагонич О.В. Поняття та елементи господарської правосуб'єктності акціонерних товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 3. С. 47–53. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2015/03_2015.pdf.
6. Гарагонич О.В. Поняття та ознаки господарської компетенції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 93–96. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/3_2016.pdf#page=93.

